

УДК 658:664

*Т. А. Бурова,
к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку та економічного аналізу,
Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського*

ОЦІНКА СТАНУ СИРОВИННОЇ БАЗИ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ ПРИЧОРНОМОР'Я

EVALUATION OF RAW MATERIALS BLACK SEA FOOD INDUSTRY

В статті проведено дослідження аналітичної оцінки динаміки стану сировинної бази харчової промисловості Причорномор'я за ряд років.

The paper studied the analytical evaluation of the dynamics of food raw materials for a number of years the Black Sea.

Ключові слова: сировинна база, оцінка, харчова промисловість.

Вступ

Основною задачею харчової промисловості є виробництво продуктів харчування, що визначає її високе значення і пояснює розвиток підприємств харчової промисловості в усіх регіонах України.

У розподілі обсягу реалізованої продукції промисловості за видами діяльності у 2009 р. ця сфера займає 16,3 %, у той час як легка промисловість займає лише 1,1 %. Таке порівняння свідчить про високу роль харчової промисловості в економіці країни. Харчова промисловість виробляє різну за економічним призначенням продукцію і є важливим джерелом доходів державного бюджету. Особливістю функціонування харчової промисловості є наявність повноцінної вітчизняної сировинної бази.

Стан дослідження

Дослідженням проблем оцінки стану сировинної бази підприємств промисловості та ефективного використання трудового потенціалу займаються відомі вчені: Н. Барановський, З. Герасимчук, П. Саблук, Ю. Шумілова, Т. Шагунова та інші. Їх наукові надбання є цінними для дослідження цієї проблеми в сучасних економічних умовах розвитку соціально-орієнтованої економіки. Проте актуальним залишаються питання постійного дослідження та оцінки динаміки розвитку регіонів України.

Мета

Метою нашого дослідження є аналітична оцінка динаміки стану сировинної бази харчової промисловості Причорномор'я.

Виклад основного матеріалу

Сьогодні не може не звертати на себе особливу увагу Причорномор'я, як регіон розвитку промисловості, сільського господарства і морегосподарського комплексу. В цьому регіоні з розпадом СРСР виникли і на сьогодні є актуальними гострі та складні політичні, економічні й екологічні проблеми, вирішення яких вимагає чіткого правового забезпечення.

У Причорномор'я, за результатами дослідження, входять області з різним рівнем існуючого стану розвитку:

- найвищі темпи зростання має Одеська область;
- середні темпи зростання має Миколаївська область;
- найнижчі темпи росту притаманні АР Крим і Херсонській області.

Таким чином, ця оцінка у якійсь мірі підтверджує різноманітність проблем Причорномор'я, що потребують своєрідних підходів до їх розв'язання.

Роль Причорномор'я визначається тим, що на території цих областей розташований потужний промисловий та агропромисловий потенціал, здобули розвитку майже всі галузі промисловості (машинобудування і металообробна, хімічна і нафтопереробна, деревообробна і целюлозно-паперова, виробництво будівельних матеріалів, легка, харчова та інші галузі) та сільського господарства (м'ясо-молочне скотарство і свинарство, зернове господарство, виробництво соняшнику і цукрових буряків, виноградарство, садівництво, овочівництво). Існує розвинута транспортна інфраструктура.

У АР Крим провідними галузями є машинобудування і металообробка, добувна, хімічна і харчова промисловість, а також морський транспорт, рекреаційне господарство і туризм.

Основними галузями спеціалізації господарств Миколаївської області є машинобудування (особливо суднобудування), промисловість будівельних матеріалів, легка і харчова промисловість, портове господарство, виробництво зерна, соняшнику, овочево-баштанних культур, виноградарство, м'ясо-молочне скотарство.

У Одеській області розвинута промисловість, портово-промислова, агропромислова, курортно-рекреаційна галузі.

Господарство Херсонської області є індустріально-аграрним. Набули розвитку багатогалузеве сільське господарство, харчова промисловість, машинобудування, нафтопереробна і легка промисловість.

Економічний аналіз за макроекономічними індикаторами стану і процесів, що відбуваються у сільському господарстві і харчовій промисловості Причорномор'я, буде проводитись у масштабах регіональної структури країни, а безпосереднім джерелом інформації є статистичні дані країни та областей Причорномор'я.

Одним з найбільш важливих і соціально значущих показників, що характеризують рівень виробничих сил регіону є валова продукція у порівняльних цінах і її структурний розподіл за областями (табл.1).

Наведені дані динаміки результатів діяльності сільського господарства Причорноморського регіону свідчить про різноспрямованість векторів розвитку аграрної сфери областей і наявність потужного потенціалу розвитку, що сьогодні не використовується.

За період 1990-2008 рр. змінилася роль Причорномор'я як сільськогосподарського регіону і його структура виробництва. У 1990 р. обсяг валової сільськогосподарської продукції склав 16,1 % до обсягу сільськогосподарського виробництва України, у 2008 – 14,7 %, при загальному зниженні обсягів виробництва сільськогосподарської продукції на 57,8 % до рівня 1990 р. Інакше кажучи, відсутність чіткої державної системи управління відновленням важливішої галузі економіки країни – сільського господарства, що забезпечує значні надходження до бюджету і є об'єктивно необхідною для забезпечення життєдіяльності населення, і розрахунок на сформований конкурентний ринок, який ніби-то врегулює позиції галузей і регіонів, призвели до втрати сільським господарством фізичних і моральних виробничих можливостей більше ніж на половину сформованих у 90-х роках ХХ ст. виробничих потужностей.

Таблиця 1.

Валова продукція сільського господарства у Причорномор'ї

(у порівнянних цінах 2000 р.)

Регіон, область		Роки								
		1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2008	2008 до 1990
Україна	млн. грн.	104460	67817	55690	61398	32106	55267	66181	66102	
	індекс, %	-	96,4	109,8	110,2	101,2	89	119,7	99,9	63,3
	на одну особу, грн.	2013	1317	1132	1262	1288	1156	1396	1414	
АР Крим	млн. грн.	4727	2507	2051	2023	1915	1856	2091	2205	
	індекс, %	-	101	113,2	98,6	94,6	96,9	112,7	105,4	46,6
	на одну особу, грн.	1872	957	837	835	797	777	879	1116	
Миколаївська	млн. грн.	3576	2080	1466	2133	2059	1499	2304	2039	
	індекс, %	-	102	91,7	145,5	96,5	72,8	153,7	88,5	57
	на одну особу, грн.	2670	1543	1140	1678	1637	1203	1866	1673	
Одеська	млн. грн.	4849	2837	2810	3323	3277	2713	3859	3199	
	індекс, %	-	100,2	98,7	118,3	98,6	82,8	142,3	82,9	66
	на одну особу, грн.	1839	1092	1124	1341	1334	1112	1593	1338	
Херсонська	млн. грн.	3671	2042	1961	2285	2072	1614	2270	2275	
	індекс, %	-	91,3	100	116,5	90,7	77,9	140,7	100,2	62
	на одну особу, грн.	2928	1610	1638	1934	1775	1396	1984	2022	

До 2008 р. кількісний розподіл сільськогосподарського виробництва змінився – найбільший обсяг виробництва сільськогосподарської продукції відзначено у Одеській і Херсонській областях. У період 1990-2008 рр. загальний обсяг сільськогосподарського виробництва у розрахунку на душу населення також значно змінився [3].

Відносно загального обсягу виробництва сільськогосподарської продукції на душу населення в Україні на вищому рівні знаходяться Херсонська і Миколаївська області. Виробництво сільгосппродукції на душу населення у АР Крим і Одеській області є нижчим, ніж середній показник по країні.

У 2008 р. різниця між найбільшим і найменшим показниками середньодушового виробництва сільськогосподарської продукції досягла у Причорномор'ї - 906 грн., що підтверджує нерівномірність розвитку сільського господарства на рівні регіону. Узагальнена оцінка областей і регіонів за рівнями депресивності і економічного розвитку показала низький рівень економічного розвитку і відносно середню репресивність Херсонської та Миколаївської областей.

Основними факторами більш високої продуктивності сільського господарства в Херсонській та Миколаївській областях Причорномор'я є активний розвиток господарств населення, які займають більшу частку площ сільськогосподарських угідь у володінні і користуванні порівняно із АР Крим і Одеською областю. Питома вага господарств населення у виробництві зернових і зернобобових культур в 2008 р. Херсонській області складає 41,4 %, у Миколаївській – 31,7 %, тобто високий обсяг виробництва на душу населення пояснюється високою зайнятістю населення у сільському господарстві [1, 2, 3].

Нами проведено якісну оцінку регіональної структури Причорномор'я за кількістю діючих сільськогосподарських підприємств та їх ефективністю (табл. 2).

Таблиця 2.
Ефективність сільськогосподарських підприємств в областях Причорномор'я

Регіон, область		Роки						
		1990	1995	2000	2001	2004	2006	2008
Україна	Прибуток / збиток, млн.грн.	-	748,1	1410,9	834,1	-330,8	-4,6	2689,3
	Рентабельність, %	37,3	10,6	9	5	-1,9	-0,03	12,6
АР Крим	Прибуток / збиток, млн.грн.	-	63,8	21,1	-71,4	-138,1	-5,6	195,4
	Рентабельність, %	42,7	21,9	2,6	-7,8	-16,6	-0,6	18,6
Миколаївська	Прибуток / збиток, млн.грн.	-	38,9	50,8	87,4	20,5	-3,1	137,8
	Рентабельність, %	44,9	17,7	8,3	12,3	2,8	-0,4	11,3
Одеська	Прибуток / збиток, млн.грн.	-	45,8	50,4	98,4	69,4	10,4	163,1
	Рентабельність, %	35,1	18,3	5,8	10,2	6,9	1,3	15,7
Херсонська	Прибуток / збиток, млн.грн.	-	8	8,4	2,8	-46,4	-103,5	58,5
	Рентабельність, %	37,9	3,1	1,1	0,4	-7,9	-21,2	9,5

Кількість сільськогосподарських підприємств постійно зростає в основному завдяки появі нових фермерських господарств. Так, на початок 1999 р. в Україні налічувалося 35485 фермерських господарств, а у 2008 р. – вже 42447, що складає більше 73 % від загальної кількості підприємств сільського господарства. За цей період у АР Крим створено 686 фермерських господарств, у Миколаївській області - 393, у Одеській - 1884, а у Херсонській області кількість фермерських господарств зменшилася на 351 [3].

Найменшу групу підприємств складають державні підприємства – 0,67 % до загальної кількості підприємств в Україні, а у областях Причорномор'я – від 1,21 % до 0,16 % [3].

Основним засобом ефективного розвитку підприємств, що діють сьогодні у сільському господарстві Причорномор'я, з нашої точки зору, є залучення національних і іноземних інвестицій. Цей процес інвестування в умовах ринкової економіки обов'язково повинен бути пов'язаний з комплексом маркетингової діяльності. Тому кількість сільськогосподарських підприємств не обов'язково повинна збільшуватися і навіть не обов'язково слід, як сьогодні прийнято, змінювати форму власності на приватну або колективну для підвищення індивідуального інтересу. Нажаль, такий прийом в Україні (за досвідом роботи сільськогосподарських підприємств) практично не дав очікуваного ефекту, оскільки окрім особистої зацікавленості і бажань власника необхідні достатні грошові кошти і знання сучасних економічних умов управління, уміння об'єктивно визначати платоспроможний попит, що є одним з головних критеріїв інноваційного розвитку, а також перехід до ресурсозберігаючих технологій з замкненим циклом виробництва із використанням тільки ресурсів регіону.

Низька рентабельність сільськогосподарської продукції у Херсонській та Миколаївській областях пояснюється структурою асортименту вироблюваної

продукції і високою питомою вагою господарств населення. Питома вага господарств населення у загальному обсязі валової продукції сільського господарства у Херсонській області складає 61,2 %, Одеській – 54,9 %, Миколаївській – 50,5 %, АР Крим – 42,4 %. Інертність планування і структурування за видами сільськогосподарської продукції веде до нераціонального використання ресурсів Херсонської та Миколаївської областей [3].

Значну питому вагу зайнятості сільського населення у Одеській області і АР Крим традиційно забезпечує вівчарство і козівництво. Вівчарство та козівництво здатне продукувати висококачественну сировину – вовну і вторинну продукцію – м'ясо та молоко. Цей напрямок сільського господарства має високий потенціал розвитку у південних регіонах України. У Причорноморському регіоні існують всі необхідні передумови для відродження і розвитку вівчарства та козівництва: науковий потенціал (Інститут тваринництва степових районів ім. М. Ф. Іванова «Асканія-Нова» УААН), природно-кліматичні умови, трудовий потенціал і багаторічний досвід. Також існують наукові розробки щодо радикального удосконалення якості поголів'я і структури стада, технологій вирощування і первинної обробки вовни. Відродження цього напрямку тваринництва на інноваційній основі дозволяє суттєво підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва Причорноморського регіону.

У областях Причорномор'я розвинуті практично всі напрямки рослинництва: зернове господарство, кормовиробництво, вирощування технічних культур, картоплі, овочів та багаторічних культур, садівництво і виноградарство.

У Причорноморському регіоні спостерігається нестійка тенденція щодо виробництва продукції рослинництва, що характерна для України в цілому. Так, у 1995 та 2003 роках спостерігалися суттєві спади обсягів виробництва. Сьогодні спостерігається ріст обсягів виробництва продукції рослинництва в усіх областях. Негативним є те, що посилюється діапазон розбіжності обсягів валової продукції по областях Причорномор'я.

За розглянутий період у Причорномор'ї спостерігалася зниження обсягів валового збору зернових культур на 29,81 % (що більше зниження по Україні – 25,47 %), цукрових буряків на 84,16 % (що більше зниження по Україні – 65,06 %), овочів на 9,45 % (в Україні спостерігається збільшення на 9,44 %), плодів та ягід на 65,69 % (що більше зниження по Україні – 41,76 %), винограду на 51,07 % (що менше зниження по Україні – 47,04 %). У Причорноморському регіоні спостерігалася збільшення виробництва соняшнику (на 81,85 %, по Україні – 83,04 %), картоплі (на 3,79 %, по Україні – 16,32 %) [2, 3].

Основним фактором зниження валового збору та реалізації сільськогосподарських культур є застарілі технології вирощування, збору, зберігання і реалізації культур. Недосконалість технологій вирощування і збору підтверджується даними про врожайність основних культур у областях Причорномор'я.

За період 1990-2008 рр. в усіх областях Причорномор'я відбулося суттєве зниження урожайності зернових. У АР Крим та Миколаївській області врожайність зернових складає всього 58-59 % до рівня 1990 р. Найменше знизилася врожайність у Одеській області (на 21,4 %). Зниження врожайності зернових насамперед пов'язано із погіршенням ситуації з технічним забезпеченням процесу їх вирощування, занепадом зрошувального землеробства.

Врожайність цукрових буряків також знизилася, однак звертає на себе увагу суттєве збільшення врожайності цієї культури у Херсонській області (на 164,5 %).

За розглянутий період спостерігається зниження врожайності соняшнику в усіх областях Причорномор'я на 17-21 %, окрім Херсонщини (ріст на 18,39 %).

Врожайність картоплі знизилася у АР Крим (на 44,5%), Миколаївській (на 16,17 %) та Херсонській (на 17,81 %) областях. У Одеській області урожайність картоплі зросла на 45,81%.

Також спостерігається зниження врожайності овочів і плодів та ягід. Найбільше зниження врожайності спостерігається у АР Крим (овочів на 60,85 %, плодів та ягід – на 69,06 %). При цьому суттєво зросла врожайність цих культур в Одеській області (овочів на 23,78 %, плодів та ягід – на 139,84 %). Позитивним є те, що на Херсонщині на 45,27 % зросла врожайність овочів [3].

Збільшення врожайності овочів, плодів та ягід пов'язано, насамперед, із активністю господарств населення у вирощуванні цих культур.

Реалізація сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами за регіонами Причорномор'я характеризується даними табл. 3.

Таблиця 3.

Реалізація сільськогосподарських культур сільськогосподарськими підприємствами за регіонами Причорномор'я, тис. т.

Регіон, область	Роки							
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2008
Зернові культури								
Україна	18499	13109	10726	16967	18979	8999	16698	19458
Причорномор'я	3801	3144	2403	4398	4000	1186	3520	3365
АР Крим	922	744	619	761	621	312	534	614
Миколаївська	1149	821	474	1258	1184	308	903	829
Одеська	709	837	756	1444	1479	407	1480	1359
Херсонська	1021	742	554	935	716	159	603	563
Насіння соняшнику								
Україна	2200	1403	2197	1435	1782	2448	1812	2184
Причорномор'я	476	268	479	286	325	539	365	419
АР Крим	38	7	18	5	5	11	18	14
Миколаївська	187	114	163	101	129	223	127	161
Одеська	174	95	210	134	146	236	144	156
Херсонська	77	52	88	46	45	69	76	88
Цукрові буряки								
Україна	43283	27942	10971	11353	9730	9568	11446	10956
Причорномор'я	1802	1155	547	532	448	517	468	279
АР Крим	-	20	-	-	-	-	-	-
Миколаївська	930	557	126	241	230	296	242	155
Одеська	872	501	399	240	177	185	177	96
Херсонська	-	77	22	51	41	36	49	28

Звертає на себе увагу нестабільність цін на всі основні види сільськогосподарських культур і відсутність чіткої тенденції їх зміни. Безсистемність зміни цін на основні види сільськогосподарських культур пояснюється впливом численних факторів: від урожайності до кон'юнктури ринку та політичних і економічних цілей держави. Зміна курсу економічного розвитку і зовнішньоекономічної орієнтації суттєво впливає насамперед на ціни зернових культур та насіння соняшнику. Цінова політика щодо картоплі, овочів, плодів та ягід насамперед залежить від врожайності.

Провідною областю з вирощування худоби всіх видів у Причорноморському регіоні є Одеська область. АР Крим спеціалізується на виробництві птиці. Такий розподіл праці у тваринництві вимагає специфічних науково-технологічних розробок для конкретних умов і видів вироблюваної продукції сільського господарства у областях. При вирішенні стратегічних задач інноваційного розвитку сільського господарства Причорномор'я необхідні науково-обґрунтовані програмні розробки за кожною областю з акцентом на профільне виробництво.

Політика розбудови і відродження агропродовольчого сектора економіки країни з наданням пріоритету приватній формі власності у сільському господарстві та забезпечення сільськогосподарськими товарами, в основному, через розвиток господарств населення у тваринництві мають явні негативні наслідки.

Обсяг виробництва м'яса у регіонах Причорномор'я складає у 2008 р. відносно 1990 р. 31,03 %, молоко - 50,95 %, яєць - 58,69 %.

Частка областей Причорномор'я у загальному виробництві продукції тваринництва України складає: м'ясо – 14,65 % у 2005 р. (17,3 % у 1990 р.), молоко - 12,7 % у 2008 р. (13,95 % у 1990 р.), яйця - 14,03 % у 2005 р. (19,14 % у 1990 р.) [3, 4].

На відміну від цін на продукцію рослинництва, ціни на продукцію тваринництва мають чітку тенденцію до збільшення, що пов'язано із зростанням витрат на утримання худоби та птиці і намаганням виробників компенсувати ріст витрат.

Разом з тим, у регіонах України зростають показники продуктивності худоби та птиці. Середня річна несучість курей у сільськогосподарських підприємствах у 2008 р. склала 274 шт., що на 3 шт. більше, ніж у попередньому році.

Середній річний удій молока від однієї корови у 2008 р. склав 3487 кг, що на 9,48 % більше, ніж у 2007 р. Причому більший надій спостерігається у

господарствах населення (3643 кг), ніж у сільськогосподарських підприємствах (2952 кг).

В розрізі регіонів найбільший удій спостерігається у Київській (4262 кг), Донецькій (4213) та Запорізькій (4100 кг) областях [3].

У регіонах Причорномор'я середній річний удій молока знаходиться на рівні, близькому до середнього по Україні, лише у Одеській області спостерігається низький удій (табл. 4).

Зростає середня вага голови худоби, що реалізуються переробним підприємствам. Так, середня вага голови великої рогатої худоби у 2008 р. склала 381 кг проти 364 у 2007 р., свиней – 112 проти 109. Середня вага овець та кіз протягом останніх років тримається на рівні 44-45 кг.

Таблиця 4.
Середній річний удій молока від однієї корови за регіонами Причорномор'я, кг

Регіон	Роки							
	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2007	2008
Україна	2863	2204	2359	2709	2873	2887	3185	3487
АР Крим	3467	2311	2503	2877	2981	3038	3229	3415
Миколаївська обл.	2585	2162	2037	2637	2903	2947	3322	3482
Одеська обл.	2651	1871	2263	2482	2925	3002	3250	3178
Херсонська обл.	2945	2027	2122	2734	3084	2866	3055	3301

У господарствах населення середня вага голови худоби перевищує рівень сільськогосподарських підприємств. Так, середня вага голови великої рогатої худоби складає у господарствах населення на 3 % більше, ніж у сільгоспідприємствах, свиней – більш ніж на 25 %, овець та кіз – на 10 %.

Висновки

Проведений аналіз стану сировинної бази харчової промисловості Причорномор'я показує, що підвищення ефективності аграрної сфери економіки Причорномор'я, нарощування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості, забезпечення якісного продовольчого споживання є першочерговими завданнями.

Основною тенденцією розвитку харчової промисловості є укрупнення підприємств і формування альянсів із сільськогосподарськими виробництвами. Така спрямованість забезпечує усталене планування і управління виробництвом якісних харчових виробів. Важлива роль у розвитку харчової промисловості відводиться сільському господарству, яке може забезпечити приріст виробництва харчових продуктів на якісній основі. При цьому особливу увагу слід приділити виробництву продукції для дітей, виробництву екологічно чистої і безпечної продукції.

Література:

1. Статистичний збірник «Сільське господарство Миколаївщини за 2009 рік» / За ред. В.Ю.Масалова. – Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010. – 344 с.
2. Статистичний щорічник Миколаївської області за 2009 рік / За ред. П.Ф.Зацаринського. – Миколаїв: Головне управління статистики у Миколаївській області, 2010. – 538 с.
3. Статистичний щорічник України за 2009 рік / За ред. О.Г.Осауленка. – К.: Державне підприємство «Інформаційно-аналітичне агенство», 2010. – 543 с.
4. Стратегічний аналіз: [навч. посібник]. – Вид. 2-ге, перероб. і доп. / [П.Л.Гордієнко, К.Алерта, Л.Г.Дідковський, Н.В.Яшкіна]. – К.: Алерта, 2008. – 478 с.
5. Добровольська О. В. Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємств / О. В. Добровольська // Інвестиції: практика та досвід. № 8. С. 23–27.
6. Сметанюк О. А. Діагностика фінансового стану підприємства в системі антикризового управління : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 “Економіка, організація та управління підприємствами” / О. А. Сметанюк. — Хмельницький, 2006. — 22 с.

Стаття надійшла до редакції 16.01.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"